

ДО ПИТАННЯ ПРЕЗЕНТАЦІЇ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ ІНОЗЕМНИМИ СТУДЕНТАМИ (ЧАСТИНА 2 – ВІДПОВІДІ НА ЗАПИТАННЯ)

Фадєєва О.Ю. (Харків)

У статті розглянуто методи формування комунікативних навичок і вмій публічного захисту дипломної або курсової роботи (друга частина презентації – відповіді на запитання аудиторії). Визначено фактори, які є необхідними для успішної презентації самостійно виконаної іноземними студентами науково-дослідної роботи. Проаналізовано типи запитань, які притаманні такому виду мовленнєвої взаємодії. Розроблено рекомендації до системи вправ, що мають на меті розвиток діалогічного професійно орієнтованого спілкування, підґрунтям якого є обов'язкове виконання конвенційних норм офіційної сфери комунікації. Доведено необхідність цілеспрямованого навчання освітніх мігрантів старших курсів публічного професійного спілкування, підкреслюється, що додержання конвенційних норм учасниками мовленнєвої взаємодії забезпечує стандартизованість процедури презентації і це позитивно впливає на результат захисту. Автор науково обґрунтовує важливість формування в іноземних студентів вмій забезпечувати зворотній зв'язок як на вербальному, так і на невербальному рівнях. Схарактеризовано афективні стратегії усунення почуття психологічного дискомфорту під час презентації, а також стратегії ліквідації труднощів, які пов'язані з дефіцитом лінгвістичних ресурсів адресата. Отримані результати дослідження надають можливість використати рекомендації з метою удосконалення комунікативної компетенції інофонів у процесі вивчення української мови як іноземної. Рекомендації можуть слугувати підґрунтям для розробки методичних вказівок, що сприятимуть формуванню й удосконаленню комунікативних вмій публічного захисту науково-дослідної роботи.

Ключові слова: адресант, адресат, діалог, конвенція, презентація.

Фадєєва О.Ю. К вопросу презентации научно-исследовательской работы иностранными студентами (часть 2 – ответы на вопросы). В статье рассмотрены методы формирования коммуникативных умений публичной защиты дипломной или курсовой работы (вторая часть презентации – ответы на вопросы аудитории). Определены факторы, необходимые для успешной презентации самостоятельно написанной иностранными студентами научно-исследовательской работы. Проанализированы типы вопросов, характерных для данного вида речевого взаимодействия. Разработаны рекомендации к системе упражнений, имеющих своей целью развитие диалогического профессионально-ориентированного общения, основой которого является строгое выполнение конвенциональных норм официальной сферы коммуникации. Доказывается необходимость целенаправленного обучения образовательных мигрантов старших курсов публичному профессиональному общению, подчеркивается, что соблюдение конвенциональных норм участниками речевого взаимодействия обеспечивает стандартизацию процедуры презентации, и это позитивно влияет на результат защиты. Автор научно обосновывает важность формирования у иностранных студентов умений обеспечения обратной связи как на вербальном, так и на невербальном уровнях. Охарактеризованы аффективные

стратегии устранения чувства психологического дискомфорта во время презентации, а также стратегии ликвидации трудностей, связанных с дефицитом лингвистических ресурсов адресата. Полученные результаты исследования предоставляют возможность использования рекомендованной методики для усовершенствования коммуникативной компетенции учащихся в процессе изучения украинского языка как иностранного. Рекомендации могут послужить основой для разработки методических указаний, способствующих формированию и совершенствованию коммуникативных умений публичной защиты научно-исследовательской работы.

Ключевые слова: адресант, адресат, диалог, конвенция, презентация.

Oksana Fadeeva. To the issue of research work presentation by foreign students (part 2 – answering the questions). The article deals with the methods of forming communicative skills of public defense of a diploma or an essay project (the second part of the presentation – answering the questions of the audience). The factors that are necessary for a successful presentation of foreign-language research papers written by foreign students have been determined. The types of questions that are specific for this type of speech interaction have been analyzed. Recommendations for the system of exercises aimed at the development of dialogical professionally-oriented communication, the basis of which is strict compliance with the standard norms of the official sphere of communication, have been developed.

The necessity of foreign students of senior courses for public professional communication has been proved. It has been emphasized that observation of the standard norms by participants of speech interaction ensures standardization of the presentation procedure, which positively influences the result of protection. The author scientifically substantiates the importance of forming foreign students' abilities to provide feedback both verbal and non-verbal levels.

The results of the study provide the opportunity to use the recommended methodology for improving the communicative competence of students in the process of studying the Ukrainian language as a foreign language. Recommendations can serve as the basis for the development of methodological guidelines for the defense of diploma and essay project, as well as for the creation of teaching aids that facilitate the formation and improvement of communicative skills that ensure the effectiveness of a presentation speech act.

Key words: addresser, addressee, dialogue, convention, presentation.

У великій кількості сучасних мовознавчих проблем, що досліджуються теорією мовленнєвих актів, значне місце посідає аналіз законів розгортання діалогу, умов успішності міжособистісної комунікації, логіко-композиційної структури бесіди як послідовності мовленнєвих актів тощо. **Актуальним питанням** діалогу як інтерактивного мовленнєвого акту приділяли увагу науковці І. Аксьонова, Т. Жалагіна, П. Зернецький, Н. Калініна, Г. Рябоконт С. Сухіх, Т. Чертіані та багато інших. Проблеми навчання комунікантів компенсаторних стратегій, що використовуються за умови недостатнього рівня володіння мовою й недоліків інформативної компетенції в різноманітних академічних ситуаціях, розглядали у своїх дослідженнях І. Задорожна, С. Ніколаєва, І. Шульга. Стратегії мовленнєвої поведінки в конвекційному аспекті спілкування аналізували

Л. Азнабаєва, І. Борисова, М. Колтунова, Ю. Прохоров. Н. Формановська. На думку М. Колтунової, важливою складовою діалогічного спілкування є регуляторна функція конвенцій, тобто певних соціальних норм, правил діалогічного спілкування. Загальновідомо, що офіційна сфера комунікації накладає жорсткі обмеження на мовленнєву поведінку учасників інтеракції. Додержання інокомунікантами нормативних вимог стосовно формально-логічної та змістової організації відповіді на запитання – необхідна умова діалогічної взаємодії. Пунктуальне виконання конвенційних норм забезпечує належну стандартизованість процедури презентації НДР, що позитивно впливає на результат захисту [5: 105, 111]. Оскільки конвенції виконують функцію обмеження негативних чинників, які руйнують спілкування, частину неписаних конвенційних правил можна презентувати студентам у формі вербальних та екстралінгвістичних заборон, притаманних традиціям публічного захисту. Напр.: *не відповідай уривчасто або дуже довго; не ухиляйся від прямої відповіді; не сперечайся; не заперечуй відкрито; не тримай довго паузу; не відповідай невпевнено; не ховай очей; не жестикулюй надмірно; не реагуй дуже емоційно; не вдягайся занадто яскраво* тощо. Вибудовуючи власну систему критеріїв оцінювання сформованості презентативних навичок і вмінь, Ю. Авсюкевич називає 7 якісних критеріїв, у тому числі вірне розуміння студентом запитань аудиторії та відповідність змісту відповідей поставленим питанням; логічну зв'язаність висловів, мовну коректність, а також критерій «зверненості». Цей критерій передбачає оцінювання паралінгвістичних засобів спілкування, а саме: зовнішнього вигляду, адекватного ситуації презентації; міміки, жестів, поз, контакту очей, інтонації адресата [1: 8–9].

І. Кузнецова визначає 8 «секретів» розумної критики, серед яких важливе місце посідає вміння інтерактанта кожне «ні» співрозмовника перетворювати в «так» не за допомогою угод, а через переконання і позитивну мотивацію [6: 102–103]. Між тим, зазначають Г. Гусєва та С. Тарасова, ступінь інтенсивності критики багато в чому «залежить від дистанції влади між співрозмовниками» (переклад наш – О.Ф.) [4: 57].

Мета статті – висвітлити основні стратегії мовленнєвої поведінки доповідача-інофона в діалогічному спілкуванні під час захисту самостійно виконаної науково-дослідної роботи (далі НДР).

Актуальність дослідження обумовлена, по-перше, необхідністю формування в інофонів умінь професійно орієнтованої мовленнєвої діяльності, пов'язаної із публічною презентацією НДР; по-друге, недостатньою методичною розробленістю питання стратегії конвенційно-мовленнєвої поведінки студентів у діалогічному професійному спілкуванні під час захисту НДР.

Виклад основного матеріалу. Безумовно, захист курсової або дипломної роботи – це, деякою мірою, підсумок певного періоду навчання, своєрідний складний іспит, під час якого студент має на меті не тільки проінформувати слухачів про зміст свого дослідження, але й продемонструвати свою інтелектуальну спроможність, переконливо довести, що його НДР виконана якісно та що сам автор здатний займатися науковою роботою. Під час відповідей мовця на запитання аудиторії відбувається зміна комунікативних ролей: доповідач перетворюється на адресата, а слухачі – на потенційних адресантів. Той факт, що діалог відбувається в присутності третьої сторони – слухачів, які оцінюють вербальну та невербальну якість мовленнєвого акту доповідача, ускладнює ситуацію мовленнєвої взаємодії.

Якість розуміння доповідачем запитань аудиторії залежить від багатьох чинників, зокрема від лінгвістичної компетенції адресата, здатності вільно орієнтуватися в предметі дослідження і від його психологічного стану. Не менш важливу роль відіграє і правильність обрання адресатом стратегії спілкування з адресантом залежно від змісту запитання-стимулу. Проведений аналіз матеріалів досліджень [1; 4; 5; 6] дозволяє надати опис трьох типів запитань з урахуванням їхньої ілюктивної функції.

1. Об'єктивне запитання з наміром отримати додаткову інформацію, аргументацію, коментар для більш цілісного розуміння сутності почутого, для уточнення точки зору мовця. Для того, щоб надати адекватну відповідь на таке запитання, реагент має добре орієнтуватися не тільки в текстовому матеріалі доповіді, але й у змісті вихідного тексту, оскільки адресанта може цікавити

інформація з НДР, яка не була виголошена мовцем у тексті доповіді.

2. Об'єктивне запитання з елементом прихованого зауваження або невеликого ступеня інтенсивності критики. Таке запитання виникає в ситуації, коли точка зору слухача частково не збігається в якомусь фрагменті доповіді з поглядом мовця. У такому випадку комунікативна реалізація наміру адресанта містить два стратегічні кроки: а) пряму мовленнєву реалізацію інтенції у формі запитання; б) допоміжний комунікативний крок, який містить елемент прихованої об'єктивної критики. Як правило, така критика пом'якшується маркерами ввічливості (*чи відомо Вам, чи не здається Вам, чи впевнені Ви, чи не могли б Ви... тощо*). Усвідомлення реагента того, що в м'якій критиці запитувача є раціональне зерно, бажання зрозуміти тло протиріч, допоможе йому не панікувати та знайти необхідні аргументи, пояснити логіку, точку зору, привабити адресанта до себе.

3. Запитання з елементом зауваження суб'єктивного плану та прихованою критикою зі збільшеним ступенем інтенсивності. Запитання такого типу виникають, коли основні твердження дослідження не відповідають очікуванню слухача. Під сумнів адресант може поставити актуальність НДР, виправданість обраного методу, коректність обробки даних експерименту, отриманих результатів і навіть самостійність виконаної роботи. У цій ситуації адресант реалізує свою комунікативну інтенцію за допомогою двох стратегічних кроків: а) пряма реалізація наміру через запитання; б) допоміжний комунікативний крок – приховане висловлювання суб'єктивної критичної оцінки. У своєму мовленнєвому акті-запитанні адресант може використовувати інтенсифікатори, що підкреслюють негативне ставлення до почутого. (*Не зрозуміло, як можна ... ; невже Ви вважаєте, що...; хіба ж не ясно ... тощо*). Звісно, що реагент, отримавши запитання третього типу, відчуває негативні емоції, оскільки адресант завдає шкоди його особистій і професійній самоповазі [4: 4]. У такому випадку адресату треба, перш за все, зберігати спокій та не сприймати запитання як серйозну перешкоду на шляху до отримання позитивної оцінки [6: 103]. Реагент має бути заздалегідь ознайомленим з афективними стратегіями спілкування: незворушного реагування на практичні зауваження та натяки,

уміння ставити себе на місце того, хто запитує, розуміти напрям його думки. Може так статися, що впевнена й аргументована відповідь адресата не перетворить «ні» адресанта на «так», але вона позитивно вплине на аудиторію. Фахівці рекомендують у складних комунікативних ситуаціях відкрито не сперечатися, а скористатися так званим «постулатом увічливості». Сутність його полягає в тому, що у спочатку адресат нібито погоджується з адресантом, поступається йому, а потім впевнено наполягає на своєму. Іншим варіантом використання принципу ввічливості може бути ситуація, коли адресант недочув або невірно зрозумів думку доповідача. У цьому разі адресат нібито бере провину на себе (*Перепрошую, я, мабуть, не зовсім точно висловився...*), а потім повторює незрозумілий фрагмент доповіді, уточнюючи його (за потреби).

Важливим складником успішності мовленнєвої взаємодії також є наявність навичок швидкого мовленнєвого реагування адресата й уміння правильно моделювати висловлювання. Так, починати репліку-відповідь рекомендується зі стандартної фрази, яка виконує ілюктивну функцію сигналу адресанту, що адресат готовий підтримати мовленнєвий контакт з ним (*дякую, мені зрозуміло ваше питання; так, я зрозумів про що йдеться; так, це важлива проблема; так, це серйозне питання*). Вербальні компоненти спілкування обов'язково супроводжуються невербальними: схвальним кивком, легкою посмішкою, контактом очей, інтонацією тощо. Зазначені вище початкові фрази не тільки допомагають налагодити контакт із партнером, але й, за потреби, мають заповнювати паузу в ситуації, коли доповідачеві важко надати негайну відповідь. Якщо першої фрази недостатньо для швидкого реагування, адресат може скористатися ще однією фразою, яка не є прямою відповіддю на запитання, але й не порушує конвенційні норми професійного спілкування. Використання таких фраз має нагадати присутнім мету дослідження, його головну ідею, провідну тему тощо (*як було нами викладено у доповіді, ми поставили за мету...; як відомо, метою нашого дослідження було ... та ін.*). Наступний стратегічний крок у мовленнєвому акті – пряма відповідь на запитання.

За умови дефіциту лінгвістичних ресурсів, засобами реалізації мовленнєвої інтенції адресата може бути толерантне перепитування, уточнення, прохання повторити або перефразувати

запитання, конкретизувати його (*перепрошую, якщо можна...; якщо Вам не важко...; можна Вас попросити... тощо*). Уникнути психологічної напруги допоможе опанування студентами афективних стратегій інтеракції. На початку інокомунікант має заздалегідь самостійно проаналізувати причини свого хвилювання, страху, тривоги. Щоб зменшити почуття психологічного дискомфорту, рекомендується застосування техніки позитивного налаштування. Для цього інофони мають об'єктивно подивитись на процедуру презентації в конкретній ситуації мовленнєвого спілкування. По-перше, присутні не можуть заздалегідь бути упереджено налаштованими стосовно доповідача. По-друге, частина слухачів деякою мірою ідентифікує себе з адресатом і співчуває йому. По-третє, слухачі добре відчують, коли доповідач зробив усе, щоб отримати позитивний результат. І, нарешті, конвенції забороняють слухачам навмисно перешкоджати об'єктивному оцінюванню зробленої НДР. Для адресата має стати позитивним стимулом той факт, що запитання адресанта свідчать про його зацікавленість дослідженням і про бажання надати йому об'єктивну оцінку.

Задля успішного навчання презентації НДР ми пропонуємо використання на заняттях з української мови як іноземної системи вправ для формування наступних умінь:

1) швидко і правильно орієнтуватися в змісті репліки-запитання, визначити інтенційний задум адресанта (вправи на аналіз репліки-запитання та визначення її ілокутивної функції);

2) використовувати компенсаторні стратегії спілкування в умовах дефіциту лінгвістичних ресурсів (вправи на моделювання реплік-перепитувань, уточнень з елементами мовленнєвого етикету носіїв української мови);

3) конструювати репліку-реакцію згідно з конвенційними вимогами інформативності, уникати ухилень від прямої відповіді (вправи на конструювання інформативних реплік-реакцій);

4) забезпечувати логічність розкриття теми, що міститься у запитанні (вправи на побудову репліки-мікромонологу з використанням лексико-граматичних і функціонально-семантичних засобів зв'язку);

5) надавати доказовість власної відповіді (вправи на конструювання репліки-доказу);

6) уникати довгих речень, ускладнених синтаксичними конструкціями (трансформаційні вправи);

7) додержуватися мовної коректності, оформлювати репліки відповідно до норм наукового дискурсу; запобігати помилок, які заважають розумінню змісту відповіді (вправи на формування навичок корегування і редагування);

8) забезпечувати зворотний зв'язок невербальними засобами (вправи-інсценування);

9) конструювати перші фрази з метою встановлення контакту з адресантом (вправи на конструювання першої фрази-відповіді);

10) забезпечувати коректне фонетико-інтонаційне оформлення фраз, синтаксичне членування висловлювання (вправи на формування фонетичних та просодичних навичок і вмінь).

Висновок. Досліджена нами комунікативна задача може бути успішно вирішена за умов, якщо: а) інокомуніканти, який презентує НДР, володіє вміннями професійного презентаційного спілкування; б) система вправ для формування вмінь публічних відповідей на запитання аудиторії ґрунтується на реальних ситуаціях, максимально наближених до професійного спілкування під час захисту НДР.

Перспективи подальших науково-методичних розвідок. Отримані результати дослідження мають слугувати підґрунтям для розробки методичних вказівок до процедури презентації НДР, а також для створення навчальних посібників, які сприятимуть формуванню та вдосконаленню комунікативних умінь забезпечення ефективності презентаційного мовленнєвого акту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авсюкевич Ю.С. Критерії оцінювання рівня сформованості навичок і вмінь продукування презентації англійською мовою студентами економічних спеціальностей. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки*. Х.: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2008. Вип. 12. С. 5–12.
2. Алексеенко Т.М., Фадєєва О.Ю. Формування вмінь презентації науково-дослідної роботи іноземними студентами (ч. 1, доповідь). *Викладання мов у вищих навчальних закладах на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки*. Х.: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2018. Вип. 33. С. 7–15.

3. Богданов В.В. Функция вербальных и невербальных компонентов в речевом общении. *Языковое общение*. Калинин: КалГУ, 1989. С. 18–25.
4. Гусева Г.Г., Тарасова С.В. Критичный дискурс как тип дискурса. *Вестник международного славянского университета*. Х.: МСУ, 2002. № 3. С. 3–6.
5. Колтунова М.В. Конвенция как прагматический фактор диалогического общения. *Вопросы языкознания*. М.: Наука, 2004. № 6. С. 100–116.
6. Кузнецова И.В. Критика та зауваження в діловій комунікації. *Методика і практика лінгвістичної підготовки*. Х.: ХНМУ, 2012. № 6. С. 101–106.

REFERENCES

- Avsyukevych, YU.S. (2008). Kryterii otsinyuvannya rivnya sformovanosti navychok i vmin produkuvannya prezentatsii anhliiskoyu movoyu studentamy ekonomichnykh spetsialnostei [Criteria for assessing the level of formation of skills and abilities of producing a presentation in English by students of economic specialties]. *Vykladannya mov u vyshchyykh navchalnykh zakladakh na suchasnomu etapi. Mizhpredmetni zvyazky [Teaching languages at higher educational institutions at the present stage. Intersubject connections]*. Kharkiv: V.N. Karazin Kharkiv National University, 12, pp. 5–12 [in Ukrainian].
- Aleksyeyenko, T.M. and Fadyeyeva, O.YU. (2018). Formuvannya vmin prezentatsii naukovo-doslidnoi roboty inozemnyimi studentamy (ch. 1, dopovid) [Formation of skills of foreign students' foreign students research work presentation (part 1, report)]. *Vykladannya mov u vyshchyykh navchalnykh zakladakh na suchasnomu etapi. Mizhpredmetni zvyazky [Teaching languages at higher educational institutions at the present stage. Intersubject connections]*. Kharkiv: V.N. Karazin Kharkiv National University, 33, pp. 7–15 [in Ukrainian].
- Bogdanov, V.V. (1987). Funktsii verbalnykh i neverbalnykh komponentov v rechevom obshenii [Functions of verbal and non-verbal components in speech communication]. *Yazykovo obshenie [Language Communication]*. Kalinin: Kal.GU, pp. 18–25 [in Russian]
- Guseva, G.G. and Tarasova, S.V. (2002). Kritichniy diskurs kak tip diskursa [Critical discourse as a type of discourse]. *Vestnik mezhdunarodnogo*

- slavyanskogo universiteta [Bulletin of the International Slavic University].* Kharkiv: MSU, 3, pp. 3–6 [in Russian].
- Koltunova, M.V. (2004). Konventsiya kak pragmaticeskii faktor dialogicheskogo obshcheniya [Convention as a pragmatic factor of dialogic communication]. *Voprosy yazykoznaviia [Questions of linguistics].* Moscow: Nauka, 6, pp. 100–116 [in Russian].
- Kuznetsova, I.V. (2012). Krytyka ta zauvazhennya v diloviy komunikatsiyi [Criticism and comments in business communication]. *Metodyka i praktyka linhvistychnoi pidhotovky [Questions of linguistics].* Kharkiv: NMU, 6, pp. 101–106 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції: 15.01.2019

Фадєєва Оксана Юрїївна, старший викладач кафедри мовної підготовки І Навчально-наукового інституту міжнародної освіти Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (61022, Харків, майдан Свободи, 4); e-mail: o.u.fadeeva@gmail.com; orcid: <https://orcid.org/0000-0003-1704-9524>.

Фадеева Оксана Юрьевна, старший преподаватель кафедры языковой подготовки І Учебно-научного института международного образования Харьковского национального университета имени В.Н. Каразина (61022, Харьков, площадь Свободы, 4); e-mail: o.u.fadeeva@gmail.com; orcid: <https://orcid.org/0000-0003-1704-9524>.

Oksana Fadeeva, Assistant Professor, Language Training Department 1, International Education Institute for Study and Research, V.N. Karazin Kharkiv National University (61022, Kharkiv, 4 Svoboda Square); e-mail: o.u.fadeeva@gmail.com; orcid: <https://orcid.org/0000-0003-1704-9524>.